

Búcsú Csákó Mihálytól (1941–2019)

Sik Domonkos

Talán jobb lenne formálisabb hangot megütni, hiszen a műfaji keretek ezt kívánják, ez mégsem könnyű. A szakmai életmű mellett ugyanis megkerülhetetlen Misi személyes hatása, ami sok szempontból túlmutat a tanulmányokon és könyveken. A leírt szövegek konzerválják magukat, olvashatóak lesznek, amíg létezik magyar nyelven írt szociológia, és lesz, akit érdekel az oktatás és állampolgári szocializáció kérdésköre. Viszont azt, hogy mit jelentett Misitől tanulni, vele együtt dolgozni, nekünk kell elbeszelnünk. Az alábbiakban azt szeretném megmutatni, hogy ez nem csupán személyes okokból fontos, hanem legalább annyira szakmaiakból is. Misi ugyanis nem csak kutatásai írásos dokumentumain keresztül hatott, hanem legalább annyira jelenléte által is: megnyilvánulásaiban olyan pedagógiai és kutatói habitus fejeződött ki, ami – meglehet különböző okokból bár, de – sokunk számára tartogatott tanulságokat. Erről szól az alábbi visszaemlékezés.

Először diákként találkoztam Misivel egy bevezető kurzuson, ahol az volt a feladat, hogy szociológiai kérdésfelvetéseket fogalmazzunk meg. Bár eleinte nem tudtam, miért, de kétségem sem volt afelől, hogy valami olyasmiben vehetek részt, amivel korábban az oktatási rendszerben sehol sem találkoztam. Nem mintha ne lettek volna máskor is önálló elemzési feladatok, viszont ezúttal a kérdéses igénye teljesen más volt. Mindegy, hogy mit választottunk, egyvalamit kért tőlünk: azt, hogy az alapjaitól gondoljuk végig a kérdést. Később megértettem, hogy ez az igény elválaszthatatlan Misi eredetileg tanult diszciplinájától, a filozófiától. Hiába szögezte le gyakran, hogy azzal felhagyni volt kénytelen, valójában nem volt soha kérdéses, hogy bár filozófiai témákkal csakugyan nem foglalkozott, a filozófia legelemibb igényét soha nem adta fel. Akár a szakmunkástanulók világképéről (1978), akár a pedagógusok számítástechnikához való viszonyáról (1998), akár a középiskolások állampolgári kultúrájáról (2017), akár más oktatásszociológiai témáról írt, egy dologban biztos lehetett az olvasó: olyan kutatással van dolga, ami az alapjaitól végig van gondolva.

A fogalmak kiválasztása, a társadalomelméleti keretezés, a módszertan és az elemzés ennek köszönhetően olyan szerves egységet alkotott, amiben nem volt helyük *ad hoc* elemeknek. A gondolkodásnak ez a letisztultsága és következetessége volt az, ami Misit kitűnő pedagógussá és egyúttal kivételes vitapartnerre is tette. Mind az órákon, mind később konferenciákon számtalan alkalommal nyílt lehetőségem megfigyelni azt, hogy mennyire lényegre törően azonosítja a kutatási elképzelések bizonytalan, vagyis további tisztázást igénylő pontjait. Mivel önmaga számára ez volt

a természetes, másoktól is azt várta el, hogy hozzá hasonlóan lássák át a kutatási folyamat egészét. Azt persze nem tudom, mennyire volt tisztában azzal, hogy ez a fajta kiterjesztett reflexivitás elválaszthatatlan a filozófiai kérdezéstől, ennyiben pedig korántsem általános igény. Akárhogy is, megvilágító kérdéseiből mindenki sokat tanulhatott, hiszen ezeket korántsem bántó, sokkal inkább őszintén érdeklődő módon fogalmazta meg. Hitt abban, hogy a kritika segíti a megismerést, ezért nem érdemes finomkodni – valójában az a tisztelet legnagyobb jele, ha komolyan végiggondoljuk egymás munkáját. E tekintetben persze érték csalódások is: többször emlegette egy tanulmányát, amiben – saját megfogalmazása szerint – elemi számítási hibát vétett, mégsem vették észre sem a referensek, sem az olvasók. Elsősorban persze önmagát hibáztatta, de amiatti szomorúságát sem rejtette véka alá, hogy a figyelmes olvasóközönség visszajelzései hiányoznak.

Ugyanakkor ezek az élmények soha nem szegték kedvét. Ő maga az utolsó írásában is végtelen precizitással szálazta szét a családiemlékezet-átörökítés komponenseit (2012) vagy az alacsony iskolai végzettségű családok szocializációs sajátosságait (2014). És ugyanezzel a jó értelemben vett módszeres kétellyel reflektált az útjába kerülő kutatásokra. Nem véletlenül kérték fel oly gyakran hazai és nemzetközi konferenciákon való részvétel mellett arra is, hogy korreferensként vegyen részt a tanácskozásban. A szavainak mindig súlya volt. Elgondolásait, morális habitusából fakadóan, soha nem bántóan, hanem elsősorban pedagógiai jelleggel képviselte (2009). Hiba lenne persze ezt a beállítódást valamiféle hierarchikus viszonyként elképzelni. Misi számára természetes volt ugyanis mindenféle tekintélytől való ódzkodás. A kutatást abban az értelemben szentnek tekintette, hogy avval kapcsolatban minden megalapozott kritikának helye van, bárkitől érkezzen is, és a kutatói pozícióban lévők kötelesek megfelelni rá.

Ilyenformán, bár végtelenül komolyan vette a kutatás – részben önmagunkra kirott, részben a társak által motivált – fegyelmét, mégsem mondhatnám, hogy bármilyen elmélet vagy módszertan megszállottjává vált volna. A politikaiak mellett alighanem a tudományos dogmáktól is megvédte filozófiai iskolázottsága, valamint személyes élettapasztalatai. Ezek legfontosabb konklúziója a – rendszerváltás után szakmai érdeklődésében is egyre nagyobb teret kitöltő – demokratikus állampolgári kultúra irányába mutatott. Az ebben rejlő potenciálra nem egyszerűen úgy tekintett, mint az élet minőségét meghatározó tényezőre, sokkal inkább úgy, mint a rendszerváltás utáni időszak sorsdöntő kérdésére. Meggyőződése volt, hogy demokratikus kultúra hiányában a rendszerváltás semmilyen vívmánya nem tölthető meg igazi tartalommal. Fájdó, hogy az állampolgári szocializációs kutatásai során mindvégig azt kellett tapasztalnia, hogy milyen komolyak a lemaradásaink e területen. Az pedig még inkább, hogy az utolsó években e hiány következményei is világossá váltak (2018).

Annak ellenére, hogy makroszinten erre kevés tér nyílt, környezetében mindent megtett a demokratikus ethosz fenntartásáért. Kutatásvezetőként egyszerre volt képes arra, hogy megadja a lehetőséget – nála adott esetben sokkal kevésbé

tapasztalt – partnereinek is az álláspontjuk kutatásba történő becsatornázására, valamint arra, hogy összhangot teremtsen az eltérő megközelítések között. Így lettek az általa koordinált kutatások ténylegesen is közös gondolkodás terepei. Olyan mikronyilvánosságokat teremtett maga körül, melyek lehetőséget kínáltak olyan koncepciók kiérlelésére, melyeket a résztvevők egyaránt magukénak, vagyis közösen érezhettek. Misi ebben az értelemben nem csupán kutatószervezőként, hanem sokkal inkább olyan demokratikus közösségek működtetőjeként funkcionált, melyek bizalmi légkörében nemcsak alkotni lehetett, de egyúttal élményszámba menően együtt gondolkodni is. Bár halálával e szerepkör pótolhatatlanul üres marad, azt gondolom, hogy mindazoknak, akiknek lehetőségük volt Misitől ily módon is tanulni, közös felelőssége a fenti örökség ápolása. Ettől nem csupán a szociológiai kutatások minőségének javulása, de szakmai és tágabb közösségünk demokratikus jellegének erősödése is várható. Márpedig, ha valamit megtanulhattunk Misitől, akkor az nem más, mint hogy e célokért az utolsó pillanatig érdemes küzdeni.

Irodalom

Csákó Mihály (1978): Aki ipari suliba jár, az ipari munkás lesz? Szakmunkástanulók társadalomképéről. *Világosság*, 19(1), 32–37.

- (1998): Általános iskolai pedagógusok és az iskolai számítógép használata. *Új Pedagógiai Szemle*, 48(2), 97–108.
- (2009): Kutatásfejlesztés a politikai szocializációban. [Szabó Ildikó: Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006. Budapest: L'Harmattan, 2009.] (recenzió) *Szociológiai Szemle*, 19(2), 123–127.
- (2012): Family memory and historical socialization. *Politics Culture and Socialization*, 3(1–2), 13–31.
- (2014): Szocializáció alacsony iskolázottságú fővárosi családokban. *Esély: Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 25(5), 95–115.
- (2017): Idegenellenesség középfokon. *Educatio*, 26(3), 377–387.

Csákó Mihály – Sik Domonkos: (2018): Állampolgári szocializáció a kivándorlás árnyékában. In Nagy Á. (szerk.): *Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont, 237–257.